

"МОЛОДЬ – УКРАЇНІ"
YOUTH to UKRAINE

**(наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету)
(scientific transactions of young scientists
of Uzhgorod State University)
1994**

**Том I
Volume 1**

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНОЇ СЛУЖБИ ДЛЯ МОЛОДІ
УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ СТУДЕНТІВ-ІСТОРИКІВ

"МОЛОДЬ - УКРАЇНІ"

(Наукові записки молодих учених
Ужгородського державного університету)

Том I

Ужгород:
Закарпатський центр
соціальної служби для молоді

1994

Марина І. Хланта-Офіцинська,
випускниця 1994 р. українського
відділення філологічного факуль-
тету

СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ МОТИВИ В УКРАЇНСЬКИХ, РОСІЙСЬКИХ І БІЛОРУСЬКИХ КАЗКАХ ПРО МАЧУХУ І ПАСЕРБИЦЮ

Лівову частку в українській усній народній творчості займають численні зразки казкового епосу, а передусім чарівні казки. За своєю художньою природою, ідейно-тематичним складом казкові твори дуже неоднорідні. Останнім часом казкознавці схилиються до поділу жанрового репертуару на казки чарівні (героїко-фантастичні), казки про тварин, побутові казки та їх різновиди. Ми дотримуємось такої ж класифікації, оскільки вона найбільш об'ємна хоч і не цілком досконала і потребує ще певної доробки. Казки про мачуху і пасербицю, які є предметом нашого дослідження, переважно більшість науковців відносить до чарівних казок, які складають чи не найбільшу групу в казковому епосі.

Так, у порівняльному показчику /1/ міститься понад 400 сюжетних типів українських чарівних казок. Із нихдесь у 60 головний герой – представник жіночої статі.

Жіночі образи чарівних казок представляють три основні типи. Перший тип – воєнні дівки. Другий тип – мудрі дівки, яким властивий ясний розум, спокійна вдача, вірність у коханні. Разом з тим – це красуні, про яких „ні здумати, ні згадати, тільки в казці сказати“, „ні словом не розказати, ні пером не описати, ні пензлем не змалювати“.

Казкові образи жінок-воїнів і мудрих дружин втілюють у собі поетичну думку про різні ступені матриархату. Жінка, будучи в той час організатором роду, зберігачем життєвого досвіду і мудрості; користувалася великою повагою. Але, безперечно, казкові героїні не тільки зберігають ореол прадавнього схилення перед жінкою-праматір'ю, у цих образах відбилась і та важлива роль, яку відіграла жінка на всіх етапах суспільного розвитку, зокрема в епоху патріархату, коли жінка була хазяйкою дому і душею сім'ї.

Третій тип казкових героїнь споріднений з образом Івана – це скромна, ображена долею пасербиця, сирота Марійка тощо.

Чарівні казки про мачуху і пасербицю привернули увагу дослідників уже в XIX ст. Так, наприклад, представники міфологічної школи вважали, що казкові мотиви не мають соціальних коренів. Для А.Гюбернатіса і Ш.Плуа пасербиця – це зоря, а мачуха – нічне небо. На думку А.Афанасьєва „злая мачеха держит в своей власти замарашку-попелюшку“, „деву солнца“ /2/.

Близьким до міфологів у розв'язанні питання походження образів мачухи і пасербиці був П.Сентів. Мачуху і пасербицю він розглядав як символи, які ховають за собою якісь міфічні або обрядові образи.

Представників міграційної школи мало цікавила проблема генезису казкового мотиву про мачуху і пасербицю. Е.Коскен, наприклад, збирав матеріали на підтвердження того, що ці казки прийшли до інших народів з Індії.

Представник „психологічного“ напрямку у фольклористиці фон дер Лейен шукає корені конфлікту казкових мачухи і пасербиці у первісних звичаях. Він вважає, що колізія мачухи-пасербиці виступає із первісної ізоляції дівчини, яка досягнула зрілості. Ця ізоляція, на його думку, і викликала неприязнь у стосунках між матір'ю і дочкою. Внаслідок цього мати у казках була замінена мачухою.

Тема мачухи зацікавила представників австрійської психологічної школи – Фрейда і його учнів Ранка і Рікліна. Фрейд розглядає цю тему у „Снотолкуванні“. Його ідеї розвиває Ріклін у книзі „Виконання бажань і символіка у казці“. Ранк присвячує мачусі спеціальну главу у книзі „Мотив інцесту в сказанні та поезії“ (Лейпциг-Відень, 1926). Як відомо, фрейдизм пояснює всі життєві явища і явища поезії паталогічно – інцестуальною психологією. На думку Рікліна, казки про мачуху – це фантастичне породження сексуального бажання, сама мати – сексуальна суперниця дочки, а заміна образу матері образом мачухи має на меті замаскувати аморальність цих сексуальних стремлень.

Не можна не назвати і книгу Гани Кьн „Психологічне дослідження проблеми мачухи“ (1929). Книга написана не фольклористом, а психологом, але у ній використаний багатий фольклорний матеріал. Кьн виводить мотив мачухи із психологічних взаємин у сучасній буржуазній сім'ї. Однак сім'ю, як і фольклор розглядає позаісторично, як щось вічне і незмінне.

Першою фольклористичною роботою, присвяченою казкам про мачуху і пасербицю була книга В.Лінке «Проблема мачухи в казках германських народів» (Берлін, 1933). У книзі автор дає огляд німецьких і скандинавських казок. Лінке цікавила тільки історія форми цього мотиву, історія сюжетної функції образу мачухи у казці і т.д. Лінке вважав, що поняття злої мачухи було породжене порушенням сімейної ідентичності.

І східнослов'янські дослідники присвятили цьому сюжетному типу низку глибоких праць. Зокрема, вчений В.Волков /3/ на матеріалі російських, українських і західнослов'янських казок «про невинно гонимих» доводить композиційну єдність усіх типів казок про мачуху і пасербицю, але залишає збоку їх зміст.

У 1944 році у Москві А.М.Смирнов-Кутачевський /4/ захистив докторську дисертацію на тему «Народні казки про мачуху і пасербицю». Дослідник ставив собі за мету проаналізувати казки про мачуху і пасербицю у тісному зв'язку з соціальними умовами та історичною еволюцією суспільства. Їх виникнення він пов'язує з певними етапами розвитку суспільства. Автор цього кропіткого дослідження в розв'язанні проблеми опирається на марксистське вчення про одвічний класовий антагонізм і вирішує її до певної міри однобоко.

Треба сказати, що, по суті, вся наша вітчизняна фольклористична література, яка з'явилася після 1917 року, заповідливо керувалась і навмисне підкреслювала своє захоплення марксистсько-ленінською доктриною, насильно і недоречно вмонтовувачи цитати класиків у будь-який контекст. І літературознавство, і фольклористична наука були до краю засоціологізовані, що сковувало думку, вело до однотипних та однобоких висновків.

Коли вийшла цікава книга Е.М.Мелетинського /5/, присвячена образам чарівної казки, вона відразу привернула увагу фольклористів. Один розділ роботи стосується, зокрема, і нашої теми («Образ гонимой падчерицы в волшебной сказке»). Конфлікт між мачухою і пасербицею дослідник пояснює суспільно-історичними причинами. На його думку, мачуха і пасербиця з'являються тоді, коли рід, як первоклітина суспільної організації, відступає перед сім'єю, у якій діти є дітьми тільки своїх батьків, а не роду в цілому. Ці образи виникають, був переконаний Е.Мелетинський, одночасно із відокремленням малої сім'ї в період первіснообщинного

ладу.

Побіжно, у загальних рисах торкалися цього питання і такі знавці казкового епосу, як російські науковці Н.Новиков /6/ та Е.Новик /7/, українська фольклористка Л.Дунаєвська /8/.

Однак, східнослов'янські казки про мачуху і пасербицю мало досліджені на сьогодні. Зокрема, майже немає праць, де вивчалися би у порівняльному аспекті спільні українські, білоруські та російські мотиви.

Дослідниця Н.Ведернікова /9/ у 1980 р. зробила спробу розкрити спільні та відмінні риси сюжету та стилю східнослов'янських казок.

У 1985 р. Г.Бостан /10/ в одному з розділів монографії, що присвячений усній прозі в зонах молдавсько-російсько-українського етномовного пограниччя, розглядає 4 семантично споріднені сюжети: «Чудесная корова (бик)» (A=A 511), «Мачеха и падчерица» (A=A 480A), «Золушка» (A=A 510A), «Подменная жена» (A=A 403) і прослідковує за аспектуальними характеристиками їх функціонування (контамінація, трансформація і т.д.). Він подає загальний хід подій кожного сюжету, показує героїв у діях, ілюструючи прикладами з казок. Г.Бостан приходить до висновку, що це дуже поширений казковий сюжет у цих трьох народів.

Як бачимо, казки про мачуху і пасербицю привертала увагу багатьох відомих дослідників. Однак проблема ідейно-художньої своєрідності цього типу казок східнослов'янських народів вивчена мало. Немає ні в українській, ні в російській, ні в білоруській фольклористичній науці праці, яка була б присвячена виключно розкриттю згаданої проблеми. Тому вибір даної теми не випадковий.

Українських казок про мачуху і пасербицю опубліковано 58, російських – 76, білоруських – 45. З українських я опрацювала 32, з російських – 18, з білоруських – 24. Східнослов'янські сюжети казок фіксуються з другої половини XIX ст. і до 90-х років XX ст.

У казках цього сюжетного типу (його підтипи AA 480^{XB}, AA 480^{XC}, – 480^X = AA 480 A, – 480 C^{XX} = AA 480^{XD}) основним елементом є випробування дівчини.

Підтипи AA 480^{XB}, – 480^X, – 480 C^{XX} існують самостійно. Але

деякі казкарі вдало поєднують їх, надаючи цим казкам ще більшої оригінальності. В українських казках я виявила чотири види комбінацій.

1 - 480^X, - 480 C^{XX}. Сюди входять казки із збірників Рудченка (2)^{*}, Левченка (16).

2 - 480^X, AA 480^{XВ}. Казки із збірників Яворського (15), Казки Покуття (8).

3 - 480^X, AA 480^{XC}. Казки із збірників Мошинської (7), Дідо-всевідо (21).

4 - AA 480^{XВ}, - 480 C^{XX}. Казки із збірника Чендея (18).

Білоруські казки мають свої композиції. Об'єднуються підтипи і підтипи з сюжетом.

1- AA 480^{XC}, - 480 C^{XX} - БНТ, ІУ (10)^{**}.

2- AA 480 A, 5II- БНТ, ІУ (1).

Із аналізованих російських лише одна увібрала в себе два підтипи AA 480^{XВ}, AA 480^{XC} - Прибалт. (10)^{**}.

У казках згаданого сюжетного типу розповідається про те, як в одного чоловіка вмерла дружина і він залишився з дочкою, яка була слухняною і роботящою. Після смерті жінки він вирішує одружитись вдруге і бере вдову, яка мала сварливу, горду і до роботи ліниву дочку. З перших днів мачуха не злюбила пасербиці. Вона переконує діда в тому, що його дочка лінива і її треба відвезти на службу. Дід послухався баби і відвів дочку у ліс. Пройшовши через усі випробування, вона щедро винагороджується.

* Цифра в дужках означає номер варіанта української казки, який треба шукати на с. 122 під заголовком "Список умовних скорочень українських казок".

** Цифра в дужках означає номер варіанта білоруської казки, який треба шукати на с. 123 під заголовком "Список умовних скорочень білоруських казок".

** Цифра в дужках означає номер варіанта російської казки, який треба шукати на с. 124 під заголовком "Список умовних скорочень російських казок".

Знайомство з героями відбувається зразу на початку твору. Це - дід, дідова дочка (пасербиця), мачуха і її дочка (бабина дочка).

Образ мачухи вибрав у себе типові риси образів злоторців, до яких належать одно-, три-, шести-, дев'яти-, дванадцятиголовий змії, Ох, Ведмідь, Розбійник, Старий цар, баба-чарівниця, Баба Яга та ін. Ці образи завжди є носіями зла.

Мачуха - головний антагоніст знедоленої героїні. Вона підмінює свою дочкою дружину царя, а царицю перетворює у качку. але їй цього мало. Вона бере і омертвляє її дітей. В інших казках (СУС 5II/ мачуха наказує пасербиці пасти худобу і заставляє виконувати непосильну для неї роботу: "Жени, сучого сина дочко, бички пасти! Та на тобі на дві мички прядива, щоб ти і зом'яла, і спряла, і допомогала, й поткала, й побілила і додому принесла" (Рудченко. - С.44). А потім ще й наказує зарізати корівку, яку отримала від покійної матері дідова дочка. У ряді казок /СУС 480/ мачуха спрямовує усі свої сили, щоб правдами і неправдами вигнати сирітку з дому. Вона домагається, щоб дідо сам відвів дочку у ліс: "Ти б, діду, свог дочку да дів, то дів, нехай би вона у нас дурно хліба не їла. Нічого не хоче робить. Що б їй не загадав, нічого не зробить до ладу: того не вміє, того не знає, того не хоче. Помли куди-небудь - півдня просидить або простоїть на вулиці з хлопцями. Нуйдуть обидві разом на досвітки, то моя ж дочка пряде, а твоя з хлопцями грається і голе веретено приносить додому" (Чубинський. - С.63).

Часто мачуха, прагнучи занапастити сирітку, посиляє її на явну смерть: піти у чортів млин і попіл змолоти на муку /СУС - 480 C^{XX}/: "Набери в мішки попелу і відвези до того млина, де дванадцять чортів мелють, а звідти маєш привезти дванадцять мішків питльованої муки" (Далазурак-Івасю. - С.213); випроваджує дівчину до Баби-Яги за воцнем або голкою і ниткою /СУС 480 B^X/: "Піди, дівчино, до моєї сестри, принеси голку і нитку. Я тобі нове плаття пошию" (Чендей. - С.357). Виганяє взилку у ліс принести ягода /СУС AA 480^{XВ}/ "Тота мачоха дуже тоту дівочку надавала, на сироту. Не знала, як ей мала знищити, та зачнала ей в янувару ай у фебруару на ягоди" (Гиряк, Ш. - С.57).

Досить часто мачуха намагається знищити як героїню, так і героя за допомогою чарування, і тут очевидна її подібність з

образом Баби-Яги /СУС 709/. Вона користується чарівними смертоносними речами: яблуком, яке надкусивши, зразу помреш; голкою, якою вколешся, неживим станеш; гребінцем, яким зачешешся, то помреш. Отже, зло, яке причиняє мачуха пасербиці, як фізичне, так і моральне.

Відомий фольклорист В.Пропп стверджував, що «при залученні більшого матеріалу можна показати, що мачуха - це зміїха, перенесена на початок казки, яка разом з тим сприйняла певні риси яги й певні побутові риси" /II/. А Л.Дунаєвська додає, що «цей образ ідейно близький до образу змія" /I2/. Проте історично - це цілком реалістичний тип, який виник порівняно пізно, в процесі розкладу патріархального ладу /I3/.

Щодо образу пасербиці, то виникає питання, чому він ідеалізується. Е.мелетинський вважає, що в результаті розкладу первіснообщинного ладу і переходу до класового суспільства починається ідеалізація образу пасербиці, як особи знедоленої в результаті соціальних змін /I4/.

Те, що пасербиця - істота соціально знедолена, яка не має ніякого права голосу у сім'ї, говорить нам казка: «Що уже не робили, як з неї не знущались, що дідові не наговорювали, а їй усе байдуже: робить собі мовчки" (Рудченко. - С.55).

Конфлікт цієї народної казки побутовий: тут протиставляється пасербиця і мачухина дочка. Наскільки працьовита, розумна, добра, покірпа, скромна дідова дочка, настільки ледача, неслухняна, зла, дурпа та груба - бабина.

Сумлінна праця дідової дочки, як правило, винагороджується навіть тоді, коли спочатку хтось ігнорує дівчину, привласнює плоди її праці, знущається з неї, прагне заналастити. Ідея сумлінної праці є наскрізною у цих казках. Саме за свою працьовитість і нагороджується дідова дочка, а нероба і ледащиця бабина - помирає.

Із опрацьованих 32 українських варіантів у 7 мачуха і пасербиця не фігурують. Із 24 опрацьованих білоруських казок цих героїнь немає у 3 варіантах. Зокрема, у білоруських їхню роль виконують свекруха і невістка /2/, невістка і свекруха /3/. У першому варіанті у ролі мачухи виступає невістка, дідової дочки - теця, бабиної - свекруха. а у другому - невістка поєднує у

собі і мачуху і мачухину (бабину) дочку. Хоч герої замінені, зате суть казки залишається такою ж самою.

У білоруських казках зустрічаємо нову деталь. Мачуха настільки жорстока і скупа, що відправляє пасербицю у ліс голою. Коли дідो хоче її одягти, вона говорить: «Нашто ты яе будзеш одаевыць? Яна загіне, і тоды адажа пропадзе" /20. - С.250/. А ще в одній білоруській казці читаємо: «Старуха собрала торбу, палажыла каўбасы, мукі, хлеба, масла. Але замест каўбасы у торбе оказалась вярўка, замест мукі - попел, замест хлеба - кірпічына" /18. - С.248/. Російські казки теж фіксують цей момент: «Вези, старик, ее куда хочешь, чтобы мои глаза ее не видели, чтобы мои уши об ней не слышали: да и не вези к родным в теплую хату, а во чисто поле на трескун-мороз!" /2. - С.143/. «Во чтоб ни стало вези, старик, ее в поле, заморозь!" /13. - С.429/.

Білоруська та російська героїня казок про мачуху і пасербицю дуже нагадує українську. Вони теж сиріткі, що не зазнали материнської ласки, самотні у своїх стражданнях, пригночені, ображені. За свою працьовитість, слухняність, кмітливість отримують винагороду і повертаються додому. А ревності, заздрощі і прагнення до наживи зводять зі світу її гнобителів.

Традиційним елементом сюжетів українських казок є опис вечорниць, на які ходять дідова і бабина дочка. Дідова дочка «сідає на вечорницях між жінок, цілий вечір пряде, мудрі розмови слухає. І приносить додому повне веретено пряди" /18.- С.362/. Із опрацьованих білоруських казок дівчата лише в одній ходять на вечорниці (супраткі). В опрацьованих російських казках така деталь відсутня.

	українські	білоруські
ходять на вечорниці (супраткі)	1-11, 13, 16-18, 20, 23, 24, 28, 31, 32	
не ходять на вечорниці	12, 14, 15, 19, 21, 22, 25-27, 29	1-8, 10-24

Розглянемо підтип 480 С^{XX} - АА 480 ХД. Мачуха і пасербиця: справджена у ліс (баню) пасербиця застає там чорта (лісового) носити їй по одній різні речі, проводить час до співу

півнів, рідна дочка гине /СУС. - С.42/.

У цих варіантах пасербиця відзначається кмітливістю. Але в деяких моментах їй допомагають прийняти правильне рішення. За допомогою таблиці, що розташована нижче, поспробуємо розглянути, кого вдалося дідовій дочці обвести кругом пальця.

обводить кругом пальця	українські	білоруські	російські
ведмедя	-	13	-
чорта	14,16,18,22,26	10,11,12,22	17
німця	2	-	-
мару і кобилячу голову	4	-	-
мушика	-	-	18

У двох українських варіантах дідовій дочці дають пораду, як обійтися з непроханими гостями: мишка /4/ і дідо /18/. В одному білоруському допомагає мишка /10/.

У підтипі -480 С^{ХХ} дідова дочка в усіх східнослов'янських казках отримує багатство за свою кмітливість. Коли нечиста сила її просить до танцю, вона відмовляється. А мотивує це тим, що не має відповідного вбрання. Вона просить у чорта по одній речі, і він носить їй до співу півнів. В одних випадках до цього вона доходить сама, а в інших їй дають пораду дідо або мишка, яким вона раніше допомагала. В основному кличуть танцювати. Українські варіанти /2,4,9 - герой - дідів син, 14,16,18,22,26/, але перед тим вона просить: сорочку, сукню, повкову хустку, черевки, панчохи, перстні, намисто, карету, коні, гроші /2/; стрічку, сорочку, спідницю, чоботи, сережки, скриню з одягом і золотими речами /22/. Білоруські варіанти: дідова дочка просить сорочку, спідницю, фартух, панчохи, черевки, хустку, носову хустку, гроші /10/, адаежу, чаравікі, хустку, пальто, скриню /22/. Російські варіанти, дідова дочка замовляє: «простой материи, пальто, шкаф, платъе, буфет, тележку» /17/; «рубашку, чулки, юбку, платъе, платок, шаль, бусы, серьги, гребенку в косу, ленту, куцевейку, зеркало, воды, мыло, духов, белье, румяна» /18/.

В одному білоруському варіанті /11/ чорт просить дівчину переспати з ним. Вона породжується, але просить принести подуш-

ку, перину, гроші, сорочку, шубу. А ще в іншому білоруському варіанті /12/ - просить сказати, де взяти білого полотна на сорочку. Вона розповідає, як отримують тканину. Півні співають, нечиста сила втікає.

	просить до танцю	пропонує одружитися	просить переспати з ним	просить сказати, де взяти полотна на сорочки
українські	2,4,9,14,16,18,22,26	-	-	-
білоруські	22	10	11	12
російські	-	17,18	-	-

Бабина дочка не проявляє винахідливості у названих вище ситуаціях. Якщо дідова дочка кожну річ просить окремо, то бабина все замовила зразу і чорт за одним махом приніс усе. А бабиній дочці нічого не залишалось, як піти танцювати, після чого з неї залишилися лише кісточки.

Героїня української казки із збірника Яворського /14/ виявилася найспритнішою і найрозумнішою. Крім одягу, вона замовляє ще й гроші. Але щоб чорт до співу півнів не справився із цим завданням, пасербиця вибиває у горщику дно і копає глибоку яму, а горнець кладе над нею. І тому чорт не в силі був наловити його грошима, поки не «зап'яли» півні.

Підтип АА 480 ^{ХВ}, ^{ХС}. Мачуха і пасербиця: пасербиця відвозить у ліс; Морозко (Баба-Яга, лісовий, в українських текстах частіше - кобиляча голова) випробовує дівчину і нагороджує її /АА 480 ^{ХВ}/; пасербиця грає у схованки з ведмедем, їй допомагає мишка /АА 480 ^{ХС}/; рідна дочка також хоче отримати подарунок, але не витримує випробування і гине /СУС. - С.140/. За допомогою таблиці поспробуємо простежити, хто ж все-таки випробує дівчину.

Хто випробовує?	українські	білоруські	російські
Кобиляча голова	3, 8, 13, 15, 28, 29, 32	20	5, 10
Вовк	13	-	-
Ведмідь	13, 21	1, 9, 17, 24	9, 11
нечистий дух	-	18	3
Мороз	10, 23, 19, 11 - але пер- сонаж не па- сербиця	6, 7, 19, /2, 3 - персонаж не пасерби- ця/	1, 2, 8, 12, 13
Баба-Яга	-	-	4, 6
дідо	-	-	7

У деяких казках пасербицю ніхто не випробовує, ні в кого вона не служить. Зустрівши взимку 12 місяців, вона їм розповідає про своє тяжке життя, про те, як мачуха над нею знущається, заставляє виконувати непосильну для неї роботу. Місяці співчують їй, жаліють і допомагають. Білоруські варіанти /16, 23/, український /20/.

У підтипах 480^{XB}, 480^{XC} іде випробування дідової і бабиної дочки. Дідова дочка випробування витримує. Вона ввічлива і привітна. При зустрічі з Морозом уміє гарно вести бесіду.

- Дзевіца, дзевіца, я Мороз Красны нос.

- Добра, Марозушко, добра, бацьшко, знаць, цябе бог прывнес на маю душу грешную.

Пальобіліся Марозу яе ласкавыя рэчы, як кінуў, бросіў ей шубу, штую серабром і золотом. (Білор.вар.19. - С.249). Осць як выглядае ця зустріч у російських казках. Підходить до дівчини Мороз і питає:

- Тепло ли те, девица? Тепло ли те, красная? Тепло ли те, лапушка?

- Ой, тепло, голубчик Морозушко! /1. - С.141/.

„Идет Мороз Красный нос. Об дерева пощелкивает, руками похрустывает.

- Девочки Наташа! Я Мороз Красный нос.

- Стало быть, тебя господь принес!" /13. - С.430/.

Не так зустрічає Мороза бабина дочка. Вона груба, неввічлива, пихата. За це її заморожують. Білор.варіант. „Сядзіць ўжо мачасіна дачка. а Мароз Красны нос з елкі на елку паскаквае і на няжданую госцю паглядвае.

- Дзевіца, дзевіца, я Мароз Красны нос, ці цешла тебе, дзевіца?

- Што ж ты не відзіш, што мае рукі і ногі ўжо акасіянелі?" /19. - С.250/.

Дідова дочка слухняна, працьовита, акуратна. Відкриває двері кобилячій голові, пересаджує її через поріг, дає їсти, стелить ліжко. Якщо це ведмідь, то грає з ним у схованки, а якщо старий дід, то миє його і розчісує волосся. За добру службу - з багатством повертається додому. Нагорода дається у різній формі. Український варіант: можна вибрати скриню („Котру ти скриню хочеш узяти? Чи тую, що сріблом і золотом окована, чи тую, що залізом?" /7/; дорогіший одяг, коні („Котрі ти коні возьмеш? Чи ті, що в золотих гнущечках, чи ті, що в ремінних?" /7/; віз („Котрий возьмеш, чи сріблом і золотом окований; чи той, що залізом?" /7/. У білоруському варіанті ведмідь просить заглянути йому спочатку у праве вухо („А там і сукенкі, і матанькі, і хусткі" /17. - С.247/; у ліве („Там і жаніх харошы, і брычка, і коні" /17. - С.247/; Мороз кидає їй „шубу, штую сріблом і золотом" /19. - С.249/; у варіанті /20. - С.251/ залізла дідова дочка кобилячій голові у ліве вухо, а у праве вилізла і „Стала прыгожая". На ей была сярэбраная сукенка, а на галаве была залатая карона". Російський варіант: „мороз Красный нос дал шубу и сундук высокий да тяжелый, полный всякого приданого: платье, шитое серебром и золотом" /2. - С.144/; „...кинулась мачеха в сундук, стала наряды разглядывать, персидские ковры выкладывать. Какие же эти ковры! На них морозовые цветы, на загляденье! Ах, мачеху зависть взяла!" /13. - С.430/.

Бабина дочка або помирає (заморожує її Мороз, розриває вовки, ведмідь), або повертається із поганим подарунком. Коли кобиляча голова просить пересадити її через поріг, бабина дочка відповідає: „Не вялікая пані, можеш і сама перебрацца" /20. - С.252, білор.вар.). Український варіант „Невеликий пан, і сам

одчиний" /13. - С.155/.

Після служби бабина дочка теж отримала подарунок, але поганий. Український варіант "Ваносить скриню, - думала, що в ній єсть багацько добра. Але тільки відчинила, - гадюки порозлазилися по всій хаті так, що мусіли втікати з хати" /17. - С.497/. Російський варіант "Мачехина дочь все делала невпопад. Везет до мой синий сундук. С матерью в чулане его открыла, а в нем был жар и обе они и сторели" /6. - С.228/.

Підтип - 480^X = АА 480 А. Мачуха і пасербиця: пасербиця опускає веретено у колодязь (моток пряжі у річку), має відправитися за ним; по дорозі доїть корову, трясє яблуно, служить у чарівниці і отримує подарунок, рідна дочка також хоче отримати подарунок, але все робить погано і отримує поганий подарунок (її вбивають) /СУС. - С.141/.

Спочатку простежимо, до кого наймається пасербиця на службу:

Служить у:	українські	білоруські	російські
хівки	1	-	-
з дітей	5	-	-
змія	7	-	-
пана	12,17	-	-
святої Неділі	16	-	-
Інджі-баби (відьми)	25	5,15	14
котів	-	21	-
баби	-	4	16

У різних казках зустрічаємо неоднакову кількість завдань, які виконує дідова дочка по дорозі на службу. Але на основі аналізованих казок видно, що найбільш повторюваними є завдання: вичистити, обмазати піч, криницю, привезти до порядку яблуньку. Не випадково Л.Дунаєвська зазначає, що «витнана з дому, дівчина найчастіше проявляє себе у трьох найважливіших для господині сферах. доглянути дерево (тут очевидний тотемний підхід до культу дерев), обмазати піч (з найдавніших родових часів жінка була охоронцем вогню), вичистити криницю (можливо, в цьому мотиві не

лише господарське значення, а й відголосок поклоніння водяним божествам)" /15/.

Кому допомагає	українські	білоруські	російські
яблунці	1,7,8,12,21, 25, 27	4,5,15,21	15
криниці	1,2,7,8,21, 27	-	-
свині (паршук)	-	5,15	15
печі	1,5,7,8,12, 15,17,21, 25,27	4	-
собаці	1,2,12,16, 25,27	-	-
сливі	-	15	-
корові	15	4,21	15
шопці	27	-	-
груші	2,16,17,21	5,15	-
черешні	16	-	-
діжці	-	5,15,21	-
збирає квіти	-	4	-
киці	5	-	-
потічку	25	4	-
мищі	7	-	-
гусям	17	-	-
ступі	12	-	-
панові	16	-	-
пастушкові	16	-	16
овечці	-	-	15

У підтипі -480^X, де дідова дочка наймається на службу, за добру роботу і слухняність вона щедро винагороджується. Український варіант: отримує куфер з грошима і одягом /15/ та інші речі. Але є варіанти, коли дідова дочка не чекає нагороди, а сама краде гроші і втікає. Українська казка /25/, білоруські /5,21/. Бабина дочка теж краде гроші, але її доганяють і вбивають або б'ють до крові.

Бабина дочка нікому не допомагає, якусь роботу виконати відмовляється. Якщо за щось і візьметься, то не доведе до кінця, або недобре зробить. Усіх своїх помічників відкидає. По дорозі на службу не відгукується на прохання яблуньки, печі, кришці, собачки (різноманітні варіанти) почистити їх. І тому, коли повертається, то в одних варіантах не отримує ніяких подарунків (яблучка, смачний хліб, вино, намисто), а в інших – її ніхто не хоче сховати від погоні. Вона гине. Все те, що приваблює у дідовій дочці (працьовитість, скромність, слухняність, ввічливість, доброта, кмітливість, чуйність), зовсім не властиве бабині. Вона є повною протилежністю дідовій дочці.

В усіх східнослов'янських казках дідова дочка працьовита. Український варіант. Дівчина не може дивитися на безпорядок, який був у лісовій хатинці, куди привів її батько. У казці так говориться про це: «Щіч, припічок, стіни облупані, на постелі нема нічого, лиш тріски, а на землі сміття по коліна. Дівка, як це уздріла, та й пустилася робити ляд" /8. – С.37/. Російський варіант. «Долго она шла по лесу. В лесе нашли она избушку, дырявую, грязную, вокруг мусор, вокруг разные палки. Она убрала палки, причистила, взошла в избу. В избушке грязно, мусорно. Подмела, подчистила, все сделала, села и сидит, ожидает, кто придет" /10. – С.170/. Ці приклади свідчать про те, що дідова дочка надзвичайно любить чистоту і порядок. Їй не треба було показувати, що і де слід прибирати.

Дідова дочка захоплює нас і своєю скромністю. Як отримала нагороду, кобилячій голові сказала: «Я не заслужила таку суму-суменну, та й занести стільки багату не годна" /8. – С.39/. Скромно веде себе дівчина і тоді, коли з дорогоцінностями прибуває додому.

Пасербиця в українських народних казках завжди виявляє сміливість. Працюючи у жінки, що жила у лісі /1/, дівчина рано і ввечері повинна була нагріти окропу, потім замішати, стати на порозі і двічі свиснути. Після цього позлізалися гади, ящірки, жаби та інші тварини, яких вона мала нагодувати. Дівчина зовсім не злякалася цих звірів і протягом року старанно виконувала поставлене перед нею завдання. Крім того, згадана робота вимагала від пасербиці великої точності. Адже їжа не повинна була бути гарячою і густою.

Найвищою нагородою за слухняність, працьовитість і за перенесені збиткування, на мою думку, є те, що пасербиця щасливо виходить заміж. Правда, цю найвищу нагороду зустрічаємо не в усіх казках.

	Дідова дочка: виходить заміж	Дідова дочка: не виходить заміж	Бабина дочка: помирає	Бабина дочка: залишається живою
українські	1,2,3,13	4,5,7-9,12, 14,15-18, 20-22, 25-30,32	2-4,7-9,23- 16,18,32, 20-22,25-29	1,5,12,17
білоруські	1,4,6,7,9, 17,18	5,8,10-13, 15,16,19-23	1,5-13, 16-17,23	4
російські	1,7,9,16	2-6,8,10-15, 17,18	1,2,4-18	-

У казках про мачуху і пасербицю знайшли відбиток і елементи ворожби. Л.Н.Виноградова у своїй статті /16/ описує різновид ворожіння «кормление-задабривание». Дівчата, при цьому, варять кашу (із пшона і маку), потім по-черзі лізуть на ворота і примовляють: «Доле, ходи до нас вечеряти». А перед Андрієм (свято) дівчина варить три страви, накриває стіл на двох і ввечері пізно примовляє: «Во имя отца, сына и святого духа! Пролу тебе на вечерю, аминь!"

Це спостерігається і у казках сюжетного типу, котрий нами вивчався. Коли дід (батько) залишає пасербицю у лісовій хатинці, вона варить магичну страву, а коли все готово, то відкриває двері, стає на поріг і примовляє. Білоруський варіант: «Хто ў лесе, хто ў балоце, хадзі ка мне начаваць" /1. – С.423/. «Хто ў лесе на верасе прыйдзі да мяне вчораці. Будзем ночку начаваці" /17. – С.245/. «Хто ў лесе, хто ў кусце, прыйдзі ка мне начаваць, лягу з табой спаць" /18. – С.248/. Російські варіанти: «Кто в лесе, кто в темном – приди ко мне гостевать!" /3. – С.145/. «Кто в лесу, кто в бору, приди одну ночьку ночевать, а другую коротать" /11. – С.68/.

Отже, сюжетний тип казки про мачуху і пасербицю знаходимо в українському, російському і білоруському фольклорі, що свідчить, до певної міри, про їх широке побутування та підкреслює спільність, яка об'єднує три східнослов'янські народи.

В И С Н О В К И

У порівняльному покажчику міститься 400 сюжетних типів українських чарівних казок. Із нихдесь у 60-ти головний герой – представник жіночої статі. У шести сюжетних типах головною героїнею виступає сирота „Підмінна дружина” /СУС 403/, „Матирись” /409/, „Мачуха і пасербиця” /480/, „Попелюшка” 5510 А/, „Чудесна корова” /511/, „Чарівне дзеркальце” /709/.

Серед опрацьованих українських у 7 мачуха і пасербиця не фігурують, а у білоруських – їх немає у 3 варіантах. Герої у багатьох казках замінені, однак суть казки у кожного народу залишається такою ж самою. Заміна героїв проходить найчастіше у підтипі АА 480^{XB}.

В усіх східнослов'янських казках про мачуху і пасербицю головними героями, як правило, є дідова дочка, бабина дочка, мачуха і дід. Бабина дочка виступає завжди антиподом дідової дочки. Якщо дідова дочка працьовита, розумна, кмітлива, ввічлива, добра, вірна, слухняна, людяна, винахідлива, акуратна і точна, то бабина, навпаки, лінива, брехлива, підступна, самовпевнена, груба, нетактовна і неакуратна.

Як в українських, так і в білоруських та російських казках мачусі притаманна підступність, жорстокість і грубість. Вона воліє чимскорше знищити, позбутися пасербиці. Дід же традиційно позбавлений права голосу в сім'ї, сліпо й без найменших заперечень виконує всі забаганки немилосердної дружини.

Щодо композиції, то у всіх східнослов'янських народів вона тотожна. Одні і ті ж герої, ситуації та поведінка дійових осіб. Усе це пояснюється, очевидно, близькістю культур українців, білорусів і росіян, до певної міри однаковим культурно-історичним розвитком.

Але незважаючи на відзначену подібність, чарівні казки про мачуху і пасербицю у кожного народу мають свої національні та місцеві риси – у назвах і видах окремих речей широкого вжитку (одяг, домашнє начиння) тощо.

Основним зв'язувчим елементом сюжетного типу є випробування дівчини, яке має місце, як правило, зразу після зв'язки. Можна сказати, що фабула таких казок, звичайно, не йде далі умовного трикутника – випробування, нагородження і повернення.

Фольклористична наука мало уваги приділяла вивченню казок із сюжетного типу про мачуху і пасербицю. Мало досліджувались і художні особливості цих казок. Тому доречно є і подальша робота над згаданими проблемами.

Разом з тим, варто підготувати і оприлюднити відповідний тематичний збірник чарівних казок (даного сюжетного типу), що мав би непересічне значення для розвитку східнослов'янської фольклористики, а також для виховання підростаючого покоління на кращих набутках народної моралі.

П р и м і т к и

1. Сравнительный указатель сюжетов: Восточно-славянская сказка /Сост. Л.Г.Бараг, И.П.Березовский, К.П.Кабанников, Н.В.Новиков. – Ленинград: Наука, 1979. – 437 с. (Далі – СУС...)
2. А.Н.Афанасьев. Поэтические воззрения славян на природу. – Т.І. – СПб., 1856. – С.778.
3. Волков В.М. Сказка. Сюжеты невинно гонимой. – Одесса, 1924.
4. Смирнов-Кутычевский А.М. Народные сказки о мачехе и падчерице. Докторская диссертация. – М., 1944.
5. Мелетинский Е.М. Герой волшебной сказки. – М., 1958.
6. Новиков Н.В. Образы восточно-славянской волшебной сказки. – Л., 1974.
7. Новик Е.С. Система персонажей русской волшебной сказки //Типологические исследования по фольклору. – М., 1975. – С.214–246.
8. Дунавська Л.Ф. Українська народна казка. – К., 1987. – С.37–41.
9. Ведерникова Н.М. Общие и отличительные черты в сюжетосложении и стиле восточнославянских сказок /А-403, 409, 450, 511//Типология и взаимосвязи фольклора народов СССР /Поэтика и стилистика/. – М., 1980. – С.248–262.
10. Бостан Г.К. Типологическое соотношение и взаимосвязи молдавского, русского и украинского фольклора. – Кишинев, 1985. – С.74–80.

11. Пропп В. Морфология сказки. - М., 1969. - С.63.
12. Дунаєвська Л. Згадана праця. - С.37.
13. Там же.
14. Мелетинский Е. Герой волшебной сказки: Происхождение образа. - М., 1958. - С.180.
15. Дунаєвська Л. Згадана праця. - С.40.
16. Виноградова Л.Н. Девичьи гадания о замужестве в цикле славянской календарной обрядности (западновосточные параллели) //Славянский и Балканский фольклор. - М., 1981. - С.13-43.

Список умовних скорочень
варіантів українських казок

1. Дідова дочка і бабина дочка. Рудченко, П, № 19. - С.54-61.
2. Дідова дочка і бабина дочка. Рудченко, П, № 20. - С.61-65.
3. Кобиляча голова. Рудченко, П, № 21, - С.65-67.
4. Дідова дочка і бабина дочка. Чубинський П₁, № 14.- С.63-67.
5. Дідова дочка і бабина дочка. Чубинський П₁, № 15. - С.67-68.
6. мороз. Чубинський, П₁, № 133. - С.434-435.
7. Про лиху мачуху і її дочку. Мохинська, № 9.
8. Порка (дочка) і пасербиця. Казки Покуття. - С.36-43.
9. Дідів син і бабина дочка. Роздольський. казки. № 51.
10. Як син хотів позбутися старого батька. Роздольський. Новелі. - С.74-75.
11. Мороз. Легенди. - № 222. - С.11-12.
12. Про дідову і бабину онучок. Малинка. - № 22. - С.289-290.
13. Дідова дочка і бабина дочка. Лесевич. - № 18. - С.153-157.
14. Танець з чортом. Іворський, № 53. - С.149-150.
15. Заклята голова. Яворський, № 100. - С.240-241.
16. Як дідова дочка добра доробилася, а бабина загинула. Левченко, № 565. - С.495-496.
17. Як дідова дочка добра доробилася, а бабина ледащиця гадок заробила. Левченко, № 566. - С.496-497.
18. Про дідову та бабину доньок. Чендей. - С.362-366.
19. Бабуса і мороз. Гиряк, П, № 50. - С.194.
20. Дванадцять місяців і дівчина сирітка. Гиряк, Ш, № 7.- С.57-58
21. Про дідову й бабину доньки. Дідо-всевідо. - С. 175-177.
22. Дідова донька і бабина донька. Далавурак-Івасюк. - С.212-214.
23. Про доброго діда й недоброго зятя. Далавурак-Івасюк.-С.42-43.

24. Хитра молодиця і трістенник. Казки Буковини. - С.98-100.
25. Залізконоса Інджі-баба. Вінницький. - С.36-39.
26. Чортів млин. Дерев'яне чудо. - С.134-137.
27. Дідова дочка і бабина дочка. Зінчук. - С.282-284.
28. № 1475/1/ - Гнедич.
29. № 1481 - Гнедич.
30. 1489/2/ - Гнедич.
31. Дванадцять місяців і бідна дівчина. Дідо-всевідо.- С.30-31.
32. Кобиляча голова. Афанасьєв, № 99. - С.148-149.

Список умовних скорочень
варіантів білоруських казок

1. Бабіна дачка і дзедава дачка. БНТ, I, № 172. - С.423-425.
2. Мороз. БНТ, I, № 173. - С.426.
3. як мороз бабу змарозіў. БНТ, I, № 174. - 427.
4. казка пра падчарыцу. БНТ, IY, № 42. - С.226-229.
5. Дзедава дачка і бабіна дачка. БНТ, IY, № 43. - С. 229-232.
6. Пра Малгоську і Аўдоську. БНТ, IY, № 44. - С.232-236.
7. Пра падчарку. БНТ, IY, № 45. - С.236-237.
8. Дзедава дачка і бабіна дачка у хатцы на курьной ножцы. БНТ, IY, № 46. - С. 237-243.
9. Дзедава дачка і бабіна. БНТ, IY, № 47. - С.243-247.
10. Падарка і чорт. БНТ, IY, № 48. - С.247-249.
11. Падчарыца і чорт. БНТ, IY, № 49. - С.249-252.
12. Чэрці і падчарка. БНТ, IY, № 50. - С.251-252.
13. Да чаго зайздрасць давяла. БНТ, IY, № 51. - С.252-254.
14. маці і тры дачкі. БНТ, IY, № 52. - С.254-257.
15. Як дзедава дачка спамагалася, а бабіна з зайздрасці прапала. БНТ, IY, № 53. - С.257-260.
16. Пра дванадцять месяцаў. БНТ, № 54. - С.260-261.
17. Дзедава дачка. БНТ, 1989, № 42. - С.245-248.
18. Дзедава дачка, бабіна дачка. БНТ, 1989, № 113. - С.248-249.
19. Мачасіна дачка і падчарка. БНТ, 1989, № 114. - С.249-250.
20. Галава каня. БНТ, 1989, - 115. - С.250-252.
21. Пра дачку і падчарыцу. БНТ, 1989, № 116. - С.253-255.
22. Дзедава дачка і бабіна. БНТ, 1989, № 117. - С.255-256.
23. Падчарка у мясяцаў. БНТ, 1989, № 118. - С.256-257.
24. Девушка и медведь. Афанасьєв, № 557. - С.315-316.

Список умовних скорочень
варіантів російських казок

1. Морозко. Афанасьев, № 95. - С.140-143.
2. Морозко. Афанасьев, № 96. - С.143-144.
3. Старуха-говоруха. Афанасьев, № 97. - С.145.
4. Баба-Яга. Афанасьев, № 102. - С.155-156.
5. Мачехина дочь и падчерица. Худяков, № 100. - С.227.
6. Опять падчерица и мачехина дочка. Худяков, № 101. - С.227-228.
7. Сказка о злой мачехе. БРФ, № 116. - С.304-309.
8. Морозко. Зеленин, Перм, № 33/77/. - С.174-175.
9. Дочь и падчерица. Афанасьев, № 98. - С.146-147.
10. Конская голова. Прибалт., № 250. - С.169-172.
11. Кто в лесу, кто в бору. Прибалт., № 84. - С.67-70.
12. Морозко. Ляв., № 36. - С.135-137.
13. Замороженная девочка Наташа. Куприянича. - С.429-431.
14. Про злую мачеху. Прибалт., № 85. - С.70-71.
15. Две дочки - дедова и бабина. Ляв., № 38. - С.139-141.
16. Девушка в колоде. БРФ.- № 117. - С.309-311.
17. Падчерица. Прибалт., № 206. - С.172-173.
18. Опасный жених. БРФ, № 118. - С.311-313.

Список умовних скорочень
фольклорних видань

- Афанасьев - Народные русские сказки А.Н.Афанасьева в трех томах. - Т.І-ІІІ /Подгот.текстов, предисл. и примеч.В.М.Пропша. - М., 1957.
- БНТ, ІІ - Чарадзейныя казкі: Частка І /Складальнікі К.П.Кабашнікаў. - Мінск, 1971.
- БНТ, ІV - Чарадзейныя казкі: Частка ІІ /Складальнікі К.П.Кабашнікаў, Г.А.Барташэвіч. - Мінск, 1978.
- БНТ, 1989 - Казкі у сучасных запісах /Складальнікі К.П.Кабашнікаў, Г.А.Барташэвіч. - Мінск, 1989.
- БРФ - Сказки: Кн.І /Сост., вступ.ст., подгот.текстов и коммент. Ю.Г.Круглова. - М.: Сов.Россия, 1988. - 544 с. (Б-ка русского фольклора. Т.2).
- Гиряк - Українські народні казки Східної Словаччини. - Т.І-ІV /Упоряд., післямова та комент. Михайла Гиряка. - Братислава-Пряшів, 1965-1976.

- Гнедич - Гнедич П.А. Матеріали по народній словесності Полтавської губернії.Роменський уезд. Вип.ІV. Сказки, легенди, расказы. - Полтава, 1916.
- Далавурак-Івасюк - Чарівне горнятко: Казки. Запис текстів С.Далавурака, В.Бандурака та С.Пушики /Упоряд.С.Далавурак та М.Івасюк. - Ужгород, 1971. - 252 с.
- Дерев'яне чудо - Дерев'яне чудо: Народні казки /Вступ.ст., упоряд. текстів та прим. О.І.Дея. - Ужгород: Карпати, 1981. - 204 с.
- Дідо-всевідо - Дідо-всевідо: Закарпатські народні казки /Запис текстів та впоряд. П.В.Лінтура. - Ужгород, 1969. - 235 с.
- Зеленин, Перм - Великорусские сказки Пермской губернии. Сокрещенная отечественного собирательства /Сост., подгот.текста, послесл. и комм. Т.Г.Берегуловой-Дмитриенко: Ил. и оф. О.Г.Дмитриевой. - М.: Правда, 1991. - 544 с. ил.
- Зінчук - Чарівні казки: Українські народні казки з-над Дністра /Записав та впорядкував М.Зінчук. - Ужгород: Карпати, 1986. - 302 с.
- Казки Буковини - Казки Буковини /Упоряд. М.Г.Івасюка та В.С.Бесараба. - Ужгород, 1973. - 239 с.
- Казки Покуття - Казки Покуття /Упоряд., підгот.текстів, вступ.ст., прим.та словн. І.В.Хланти; Худож.оформл.Е.Ф.Медведька. - Ужгород: Карпати, 1990. - 328 с.
- Куприянича - Русские народные сказители /Сост., вступ.ст., вводные тексты и ком. Т.Г.Ивановой; Ил. М.Ф.Петрова. - М.: Правда, 1989.
- Ляв. - Русский фольклор в Латвии: Сказки /Сост.и текст подгот. И.Д.Фридрих. - Р.: Пиесма, 1980.
- Левченко - Казки та оповідання з Поділля. В записях 1850-1860-х рр. Вип.І-ІІ /Упоряд.Микола Левченко. - Київ, 1928.
- Легенди - Галицько-руські народні легенди. - Т.І-ІІ /Вібр.Володимир Гнатюк. - Етногр.зб., 1902. - Т.ХІ, ХІІ.
- Лесевич - Оповідання Р.Ф.Чмичала /Вібр.Володимир Лесевич. - Етногр.зб., 1904. - Т.ХІV.
- Малинка - Сбір матеріалів по малоруському фольклору /Собр. Ал.Н.Малинка. Чернигов, 1902. - Отд."Рассказы, сказки". - С. 262-381.
- МОШИНСЬКА - Mozynska J. Bajki i zagadki ludu ukraińskiego // ZNAK. - 1885. - t. IX. - S. 73-160.

- Прибалт. - Фольклор русского населения Прибалтики // Авторы сост. А.Ф.Белоусов, Т.С.Макашина, Н.К.Митропольская. Отв.ред. Э.В.Померанцева. - М., 1976.
- Роздольський - Галицькі народні казки /Збр.Осип Роздольський. - Етногр.зб., 1895. - Т.І, 1889. - Т.УП.
- Рудченко - Народные малорусские сказки /Издад И.Рудченко. - Вып. I-II. - Киев, 1869-1870.
- Фінцицький - Тасмниця скляної гори: Закарпатські народні казки, зібрані Михайлом Фінцицьким /Переклад з угорської та післямова Юрія Шкробинця. - Ужгород, 1974.
- Худяков - Великорусские сказки в записях И.А.Худякова /Изд. подгот. В.Г.Базанов и О.В.Алексеева. Отв. ред. В.Г.Базанов. М.-Л., 1964.
- Чендей - Казки Верховини: Закарпатські українські народні казки. /Склад. Іван Чендей. - Ужгород, 1960. - 388 с.
- Чубинський - Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край... Материалы и исследования, собранные д.чл. П.П.Чубинским. - Т.П. Малорусские сказки. - СПб., 1878, отд. I, 2.
- Яворський - Памятники галицко-русской народной словесности. - Вып. I, Киев, 1915.

Від упорядника	5
<u>Відділ I. Історія, право, філософія</u>	7
Офіцинський Р. Дипломатичні зусилля уряду Карпатської України в екзилі (<u>студія та документи</u>)	8
Олашин М. Розвиток феодальних відносин на Закарпатті в ХІУ - першій половині ХУІІІ ст.: історіографія питання	24
Олашин М. Внесок журналу „Русская старина" у висвітлення подій 1848-1849 рр. в Угорщині та на Закарпатті... ..	38
Офіцинський Р. Філософські погляди Федора Потушняка (1910-1960)	50
<u>Відділ 2. Літературна критика, мовознавство, фольклористика</u>	67
Хланта-Офіцинська М. Художня деталь в оповіданні „Криниця діда Василя" Івана Чендея	68
Добровольська О. Діалектне і наддіалектне в українській антропонімії ХУІІІ ст. (на матеріалах „Реєстрів Війська Запорозького" 1649 р.)	72
Добровольська О. Хронологічна стратифікація антропооснов українських прізвищ ХУІІІст. (на матеріалі „Реєстрів Війська Запорозького" 1649 р.)	80
Корчинський М. Ботанічна лексика говірок центральної частини Турківського району Львівської області	88
Грицищук Т. Соціально-побутові казки села Малий Раківець Іршавського району Закарпатської області	100
Хланта-Офіцинська М. Спільні та відмінні мотиви в українських, російських і білоруських казках про мачуху і пасербицю	104